

<https://ui.ac.ir/en>

Journal of Literary Arts

E-ISSN: 2322-3448

Document Type: Research Paper

Vol. 13, Issue 1, No.34, Spring 2021, pp. 1-24

Received:27/04/2020 Accepted:29/09/2020

Methods and Techniques of Emphasis in *Shahnameh*: The Case of Kamoos Koshani Story

Elham Farmahini Farahani

Ph. D. Student of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, Arak University,
Arak, Iran

e-farmahinifarahani@phd.araku.ac.ir

Hassan Heidary*

*Corresponding author: Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages,
Arak University, Arak, Iran

h-haidary@araku.ac.ir

Ali Sabbaqi

Associate Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Foreign Languages, Arak University,
Arak, Iran

a-sabaghi@araku.ac.ir

Abstract

In literary texts, some sentences are more important than others and are thus, highlighted through emphasis. The current study aims at reviewing 3000 verses from *Shahnameh* to extract the methods and techniques of emphasis. The researcher seeks to find out what structural, rhetorical, or semantic devices are used in the Kamoos Keshani story to show emphasis. The data was collected deductively, and the data analysis was descriptive-analytic.

This study categorized the emphasis in *Shahnameh* into two types: general emphasis and specific emphasis. General emphasis consists of reiteration, apposition, description, hyperbole, contrast, opposition, and limitation. Reiteration is an artistic repetition of the exact words, meanings, synonyms, and a combination of words and meanings. The combination occurs in the repetition of nouns, noun phrases, adjectives, adverbial clauses, and objects. The repetition of meaning or synonym consists of a semantic synonym of two verses. The emphasis of apposition happens through a series of consecutive words. In this

study, the words such as 'many', 'hard', 'much', and 'numerous' are known as descriptive. These words function as adjectives if they follow a noun and function as an adverb if they follow a verb. Hyperbole and other related terms such as exaggeration have an implied usage in epics. In *Shahnameh*, other devices of emphasis are usually along with hyperboles.

The second type of emphasis is the specific emphasis which happens through using nouns, inclusion, connecting pronouns, verbs, propounding the verb, prosody, sentence emphasis, sounds, rhetorical questions, interjections, redundancy, condition, omitting connectors, emphasis without devices, as well as emphasis through analogy and irony. Also, a transition of the sentence constituents can affect emphasis.

The noun emphasis in *Shahnameh* happens through appositive pronoun, and the inclusion emphasis happens through words such as 'purity', 'thoroughly', 'all', 'anybody', 'anything', 'every', and 'everyone'. The exemplar connectors, in *Shahnameh*, are only 'particular' and 'in particular'. The techniques of pronoun emphasis are similar to those of noun emphasis. The verb emphasis happens through the verbs with the comparative and superlative adjectives, adverbs, and swears. Moreover, propounding the verb is one of the main techniques of emphasis in *Shahnameh*.

The prosodic emphasis in *Shahnameh* mostly occurs with the word 'remorse'. Adverbs such as 'correctly' and 'inevitably' are used for the sentence emphasis, and 'never' and 'no' for emphasizing verbs such as 'prohibit' and 'forbid'. Redundancy is also another technique that occurs in *Shahnameh* based to show emphasis.

Keywords: Ferdowsi's *Shahnameh*, Kamoos Keshani story, emphasis, rhetoric.

References

- Al-Buye Langaroodi, A. & Sheikhi Gholat, S. (2016). The functions of emphasis devices in contemporary Arabic and their corresponding terms in Persian: The translation of Al-Ayam Taha Hossein's book, introduced by Al-Sher Al-Arabi Adonis. *Translation Studies in Arabic Language and Literature*, 6(14), 13-41.
- Afrakhteh, E., Modaresi, F. & Behnam, N. (2019). Causes of indicating topic in Sheikh San'an story. *Literary Arts*, 11(3), 47-68.
- Akhlaghi, F. (2007). Must, become, can: three modal verbs in contemporary Persian Language. *Grammar*, 3, 82-132.
- Anvari, H. & Ahmadi Givi, H. (2011). *A Grammar of Persian Language 2*. Tehran: Fatemi.
- Bahma'i Asl, A. & Ghafoori, A. (2016). The rhetorical value of limitation in Sana'i Ghaznavi's ballade. *Literary Arts*, 4, 157-176.

- Bani Talebi, A. & Foroozandeh, M. (2017). Analyzing types of repetition and the functions of 'that' in Veis and Ramin. *Literary Arts*, 9(2), 27-42.
- Dehkhoda, A. (1998). *Dictionary of Dehkhoda*, Vol. 3. Tehran: University of Tehran.
- Farshid Vard, Kh. (1975). Emphasis and limitation in Persian. *Gohar*, 3(7), 8-34.
- ----- (1994). *On Literature and Literary Criticism*, Vols. 1-2. Tehran: Amirkabir.
- ----- (1996). *On Persian Grammar*. Tehran: Amirkabir.
- ----- (1999). *Sentence and Its Changes in Persian*. Tehran: Amirkabir.
- Ferdowsi, A. (2010). *Shahnameh*, Vol. 3, Jalal Khaleghi Motlagh (ed.). Tehran: The Great Islamic Encyclopedia.
- Foroozanfar, B. (2008). *Discourse and Discourses*. Tehran: Kharazmi.
- Ghanipoor Malekshah, A., Mohseni, M. & Khoosheh Charkh, A. (2016). The principles of repetition in Gheisar Aminpoor poems. *Literary Arts*, 8(3), 29-42.
- Homayi, J. (1994). *Semantics and Discourse*. Tehran: Homa.
- Jamali, F. (2010). Limitation and delimitation in semantics. *Literary Arts*, 2 (2), 109-122.
- Jigareh, M. & Nazarbeygi, Sh. (2017). Emphasizing equivalences in Persian and Arabic. *Journal of Arabic Language and Literature*, 16, 59-87.
- Khaleghi Motlagh, J. (2009). *Old sayings: a Collection of Papers about Ferdowsi and Shahnameh*, Ali Dehbashi (ed.). Tehran: Afkar.
- Khatib Rahbar, Kh. (1971). Auxiliary and phrasal verbs. *Papers on the First Conference of Iranian Research*. Tehran: University of Tehran, pp. 131-165.
- Khayampoor, A. (1994). *A Grammar of Persian*. Tehran: Tehran Bookshop.
- Mahmoodi Bakhtiari, B. (2008). Analyzing the modals 'may' and 'should' in the Persian language. *Grammar (special issue of Farhangestan)*, 4, 152-169.
- Masoomi, A. & Khaghani Esfahani, M. (2016). Emphasis and its relation to textual ambiguity. *Literary Arts*, 8(1), 15-26.
- Mohammadi, F. (2018). The rhetorical meaning of emphasis and characterization in Saadi's expressions. *Classical Literature*, 9 (2), 119-134.
- Moshtagh Mehr, R., Goli, A. & Mohammadi, F. (2018). The grammatical structure of delimitation in Persian: The case of Saadi. *Literary Criticism and Rhetoric*, 7(1), 163-182.
- Rafiyyi, D. (2017). Techniques of word emphasis in Persian. *Literary Science of Qom University*, 7(12), 147-164.
- Rasekh Mahand, M. (2005). Analyzing different types of emphasis in Persian. *Language and Linguistics*,

1(1), 5-19.

- ----- (2006). Analyzing structural reduction and emphasis in Persian. *Grammar*, 2(2), 20-33.
- Rezayi, R. (2017). Hyperbole in Islamic rhetoric and its related aspects. *Applied Rhetoric and Rhetorical Criticism*, 2(4), 23-38.
- Safavi, K. (2005). *A descriptive Dictionary of Semantics*. Tehran: Farhang Moaser.
- Shamisa, S. (2007). *Semantics*. Tehran: Mitra.
- Tabibian, H. (2009). *Rhetorical Equivalences in Persian and Arabic: A study on 'A Short Key and Summary'*. Tehran: Amirkabir.
- Taftazani, S. (1995). *A Literary Manual: with Notes by Seyed Mir Sharif*. Qom: Manshoorat Maktab al-Davari.
- Vahidian Kamiar, T. (2000). *Innovation in Aesthetics*. Tehran: Doostan.

فنون ادبی

نوع مقاله: پژوهشی

سال سیزدهم، شماره ۱ (پیاپی ۳۴) بهار ۱۴۰۰، ص ۲۴-۱

تاریخ وصول: ۱۳۹۹/۲/۸ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۷/۸

شیوه‌ها و شگردهای تأکید در شاهنامه؛ با تمرکز بر مطالعه داستان کاموس کشانی

الهام فرمهینی فراهانی، دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجه، دانشگاه اراک، ایران

e-farmahinifarahani@phd.araku.ac.ir

حسن حیدری*، استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجه، دانشگاه اراک، ایران

h-haidary@araku.ac.ir

علی صباغی، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و زبان‌های خارجه، دانشگاه اراک، ایران

a-sabaghi@araku.ac.ir

چکیده

در یک متن ادبی برخی از جمله‌ها اهمیت بیشتری دارند و سخنوران برخی از مفاهیم را با شدت و حدت بیشتری بیان می‌کنند یا آنها را به نحوی برجسته می‌سازند. تأکید این امکان را میسر می‌سازد. این پژوهش به بررسی و تحلیل تأکید و روش‌های آن در داستان کاموس کشانی از شاهنامه خواهد پرداخت. پرسش‌های مطرح‌شده پژوهش عبارت‌اند از: برای ایجاد تأکید در داستان کاموس کشانی چه شگردهایی به کار رفته است؛ شگردهای دستوری ایجاد تأکید در این داستان کدام است و برای نمایش تأکید کدام فنون بلاغی - بدیع و معانی - بیشتر به کار رفته است. گردآوری نمونه‌های تحقیق به روش استقرایی و بررسی اطلاعات به شیوه توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است. این پژوهش نشان می‌دهد که بخش عمده تأکید در شاهنامه در دو بخش عام و خاص با استفاده از ادات و واژگان خاص مانند اسم، گروه اسمی، صفت، فعل و گروه‌های گسسته قیدی شکل می‌گیرد. تکرار معنا شامل ترادف واژگان و مصراع، عطف، وصف، قصر و آرایه‌های ادبی مثل مبالغه، سیاقه‌الاعداد و تضاد شکل گرفته است. تأکید خاص اسم از طریق ضمیر، شمول و کلیت و پیوندهای تخصیص و تأکید خاص فعل از راه قید صفت، سوگند، صوت، پیوند و جابه‌جایی آن امکان‌پذیر است. همچنین جابه‌جایی اجزای جمله نیز در این فرایند نقش دارد. برجستگی تأکید در شاهنامه به دلیل همراهی آن با اغراق و مبالغه است.

کلیدواژه‌ها: شاهنامه فردوسی، داستان کاموس کشانی، تأکید، بلاغت.

مقدمه و بیان مسئله

در یک متن ادبی همه جمله‌ها از حیث اهمیت و شدت و حدت در بیان و مقصود مؤلف یکسان نیستند. شاعر به اقتضای موضوع بر برخی از جمله‌ها، گفته‌ها و کردار شخصیت‌ها انگشت می‌گذارد و آنها را با اهمیت بیشتری بیان می‌کند. او برای انجام این کار از ادات، واژگان و شیوه‌های خاصی استفاده می‌کند. بخشی از این شیوه‌ها به واحدهای زبرزنجیری مانند تکیه، درنگ و آهنگ

* مسؤل مکاتبات

مربوط است؛ یعنی به شیوه بیان و لحن کاربر زبان بستگی دارد و بخشی دیگر نیز به کیفیت نحو زبان و چینش واژه‌ها در متن و نیز چگونگی خروج کاربر زبان از هنجار معمول و متعارف ارتباط دارد. مخاطبان امروزی در متنی مانند *شاهنامه* به امکانات زبرزنجیری زبان دسترسی ندارند؛ مگر از طریق علائم سجاوندی و نشانه‌های نگارشی که مصححان طی صد سال اخیر در متن *شاهنامه* افزوده‌اند و این موضوع می‌تواند در تأیید کاربرد متن اصلی روزگار فردوسی باشد یا نباشد؛ بنابراین آنها باید به ادات و واژگان خاص تأکید و ارتباط آنها با سایر اجزای جمله در متن نوشتاری مراجعه کنند تا جمله‌های مؤکد را دریابند. در جامعه آماری مقاله - که حدود ۳۰۰۰ بیت است - ۱۳۰ بیت را که شاعر در آنها از انواع روش‌های تأکید استفاده کرده است، استخراج شده، سپس روش‌های تأکید تعیین و تقسیم‌بندی شده است. یکی از دشواری‌های تحقیق در این موضوع آن است که تأکید اغلب بافت‌محور است و این امر نقل بیت‌های پیش و پس بیت شاهد و تحلیل مستوفای وجوه تأکید آن را الزام می‌کند که با فضای محدود قالب مقاله سازگاری ندارد؛ بنابراین در موارد بسیاری به ذکر یک شاهد بسنده شده است.

پیشینه تحقیق

درباره موضوع تأکید در حوزه زبان و ادب فارسی، تحقیقات انگشت‌شماری انجام شده است؛ اما در باب تأکید در *شاهنامه* تاکنون مقاله‌ای منتشر نشده است. نخستین مقاله در این موضوع که شواهد آن معطوف به متون ادب فارسی است، با عنوان «تأکید و قصر در زبان فارسی» (فرشیدورد، ۱۳۵۴) است. نویسنده نخست تأکید را بر محور دستور زبان تعریف و سپس آن را به دو گونه عام و خاص تقسیم کرده است. مقاله دیگر با عنوان «بررسی انواع تأکید در زبان فارسی» (راسخ مهند، ۱۳۸۴) است. طبق یافته‌های این مقاله، تأکید در تعامل بین ساخت آوایی تکیه‌ای و نحوی قرار دارد و در واقع می‌تواند کل جمله یا بخشی از آن را شامل شود و بسته به نوع زبان جایگاه آن فرق می‌کند. راسخ مهند (۱۳۸۵) در مقاله «ارتباط قلب نحوی و تأکید در زبان فارسی»، قلب نحوی را جابه‌جایی دستوری سازه‌ها همراه با نقش آنها می‌شمارد، بدون آنکه در معنای تحلیلی جمله تغییری ایجاد کند. در مقاله «تأکید مجاز و پیوند آن با ابهام متن (معصومی و خاقانی اصفهانی، ۱۳۹۵) نویسندگان نشان داده‌اند که تأکید مجاز برخلاف اقتضای ظاهر امر، می‌تواند پدیده‌ای پذیرفته در سنت زبانی عربی باشد. مقاله دیگر با عنوان «روش‌های تأکید کلمه در زبان فارسی» (رفیعی، ۱۳۹۶) است که خلاصه‌ای از تحقیق فرشیدورد است. مقاله دیگر با عنوان «کارکرد نشانه‌های تأکید در زبان عربی معاصر و معادل‌یابی آن در زبان فارسی» (آلبویه لنگرودی و شیخی قلات، ۱۳۹۵) است. نویسندگان در نظر داشته‌اند از منظر زبان‌شناسی به تأکید بنگرند، اما این مقصود حاصل نشده است و بیشتر به طرح برخی از ادات و اسلوب تأکید در زبان عربی معاصر و معادل‌های آن در فارسی پرداخته‌اند. جیگاره و نظریگی (۱۳۹۶) در مقاله «برابری تأکیدی در دو زبان عربی و فارسی» که در آن به طرح موضوع تأکید به اقتضای حال و مقام پرداخته‌اند؛ ایشان گفته‌اند گوینده بسته به موقعیت مخاطب، بی‌خبری، شک و انکار، خبر را عادی یا با تأکید بیان می‌کند. محمدی (۱۳۹۷) در مقاله «مفهوم بلاغی تأکید و تشخیص در ترکیبات آثار سعدی» تأکید و تشخیص را از مهم‌ترین اغراض بلاغی و عامل اصلی تغییراتی شمرده است که در جایگاه اجزای ترکیب‌ها رخ می‌دهد. در سایر تحقیقات نویسندگان مستقیماً به تأکید پرداخته‌اند، اما برخی از اغراض تأکید از نتیجه تحقیق آنها به دست می‌آید؛ مثلاً در مقاله «جایگاه قصر و حصر در علم معانی» (جمالی، ۱۳۸۹) نویسنده دریافته است که به‌طور طبیعی در قصر نوعی تأکید و انحصار وجود دارد. در مقاله «دلایل ذکر نهاد در داستان شیخ صنعان» (افراخته و همکاران، ۱۳۹۸) یکی از دلایل ذکر نهاد را تثبیت حکم و جلوگیری از انکار شمرده‌اند. همچنین در مقاله «مبانی تکرار در اشعار قیصر امین‌پور» (غنی‌پور و همکاران، ۱۳۹۵) و در مقاله «بررسی انواع تکرار و کارکردهای آن در ویس و رامین» (بنی طالبی و فروزنده، ۱۳۹۶) به نقش تکرار در تأکید اشاره شده است.

از پیشینه تحقیق برمی‌آید که موضوع تأکید دست‌کم با دو حوزه دستور زبان و بلاغت ارتباط مستقیم دارد و مطابق آنچه

تاکنون منتشر شده است، بیشتر به صورت کلی و تطبیقی و کمتر به صورت موردی و اختصاصی به موضوع پرداخته‌اند. مقاله حاضر نخستین بار تأکید را به صورت اختصاصی در شاهنامه مطرح و واکاوی کرده است.

تعریف تأکید و اقسام آن

تأکید از واژه‌هایی است که کارکرد آن از خود لفظ دریافت می‌شود. در منابع موجود تأکید به دو گونه تعریف شده است؛ تعریف نخست دستوری-بلاغی است: «سخنی را اعم از کلمه یا جمله یا گروه با وسایل دستوری یا معنایی به منظورهای بلاغی مورد توجه قرار دهیم و به آن شدت یا کمال یا روشنی بخشیم» (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۳۹۹). تعریف دوم بیشتر زبان‌شناسانه است و به دو مفهوم مطرح شده است؛ یک مفهوم آن را می‌توانیم به حوزه زبان گفتار مرتبط بدانیم؛ تأکید اشاره به سازه یا عبارتی دارد که «ازلحاظ آوایی برجسته‌تر از سازه‌های دیگر جمله تلفظ می‌شود» (راسخ مهند ۱۳۸۴: ۵، به نقل از جکنداف و ولدووی). در مفهوم دوم، جمله به دو بخش کهنه و نو تقسیم می‌شود که یک قسمت آن متضمن معنای نو است، در اینجا تأکید «بخشی از جمله است که دارای اطلاع نو می‌باشد و از آن به‌عنوان تأکید یاد می‌شود. به‌عنوان مثال پاسخی که به عبارت پرسشی داده می‌شود، تأکید جمله است» (همانجا). از حیث اجزاء، هر تأکیدی از سه جزء ابزار تأکید، تأکیدکننده و موضوع (مفهوم) تأکیدشده تشکیل شده است. فرشیدورد و راسخ مهند هر دو گفته‌اند تأکید پدیده پیچیده، تاریک و ناشناخته دستور و بلاغت فارسی و عربی و بعضی از زبان‌های دیگر است (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۳۹۷ و راسخ مهند، ۱۳۸۴: ۶) از حیث زمینه بحث، تأکید چندوجهی است. آن بخش از تأکید که بر تکیه، درنگ و آهنگ در جمله استوار است، بیشتر در حوزه زبان گفتار مطرح است. گوینده با امکاناتی چون شدت و ضعف صدا، زبان بدن و تکیه می‌تواند جملات دلخواه خود را تأکید کند. این امکانات غالباً در متن نوشتاری فراهم نیست. بخش دیگر از فرایند تأکید با به‌کارگیری ادات و واژگان تأکید میسر می‌شود که در دستور زبان بحث می‌شود. بخش سوم منظورشناختی است که نیازمند درک معنای ثانوی جمله‌ها و در مواردی نیز به جابه‌جایی اجزای آنها مرتبط است که جمله‌گی در حیطه دانش معنایی قرار می‌گیرد. تأکید هم شامل کلمه است و هم شامل کلام و گاه جمله و جمله‌واره و گروه را نیز دربر می‌گیرد. همچنین گاهی به معنای عام و کلی مطرح است که روش‌های آن شامل همه یا بیشتر اقسام کلمه و جمله و گروه می‌شود و گاه به معنای خاص مطرح است که به یکی از اقسام کلمه یا جمله اختصاص دارد (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۳۹۹). در این مقاله تأکید به دو بخش عام و خاص تقسیم می‌شود و انواع و شگردهای آن معرفی و تحلیل می‌شود.

شگردهای تأکید و ادات آن در شاهنامه

شاهنامه متنی است که هم از حیث تأکید عام و هم تأکید خاص قابلیت تحقیق دارد. حتی برخی از روش‌های شناخته‌شده تأکید در شاهنامه، ذاتی است و به نوع ادبی حماسه مربوط است؛ مثلاً شگرد مبالغه، اغراق و غلو را که فرشیدورد (۱۳۷۳: ۴۰۲) در شمار شیوه‌های تأکید آورده است، ویژگی ذاتی حماسه نیز محسوب می‌شود. نظر علمای نحو و بلاغت هم مؤید این نکته است؛ سیبویه مبالغه و توکید را به یکدیگر معطوف کرده (رضایی، ۱۳۹۶: ۲۶ به نقل از سیبویه، ۱۹۸۸: ۷۵/۴) و ابوبکر باقلانی نیز ارزش اصلی مبالغه را در تأکید معنا دانسته است (همان: ۲۸). تأکید در شاهنامه ادات و شیوه‌های متنوع دارد. حتی گاه واژه‌ها و حروف نشانه‌ای مثل «مر+ را» و «یاء استمراری» و «یک + ی نکره» را نیز از ادات تأکید شمرده‌اند (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۳۹۷-۴۲۵) که در مقاله حاضر این‌گونه ویژگی‌های زبانی را در شمار تأکید در شاهنامه نیاورده‌ایم؛ زیرا این نشانه‌ها در همه متون فارسی به صورت عام حضور دارند و تفکیک موارد تأکید از غیر تأکید میسر نیست. در اینجا به انواعی از ادات و شیوه‌های تأکید توجه شده است که دلالت آشکاری دارند.

بخش نخست: تأکید عام

مقصود آن نوع از شیوه‌های تأکید هستند که اقسام کلمه، گروه و جمله را دربر می‌گیرند و عبارت‌اند از:

۱- **تکرار:** تکرار در همه گونه‌های زبان اعم از زبان روزمره و ادبی هست و بدین جهت کارکرد تأکیدی آن مشترک است. یکی از دلایل تکرار در سخن تأکید است (غنی‌پور ملک‌شاه و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۱). تکرار در *شاهنامه* کارکردهای چندگانه دارد که یکی از انواع آن را خاص تأکید شمرده‌اند؛ «گونه دیگر آنکه کارکرد تکرار تنها در تأکید است و از آن فراتر نمی‌رود» (خالقی مطلق: ۱۳۸۸: ۴۲۳). تکرار به قصد تأکید در *شاهنامه* عمدتاً از سه طریق است: الف- تکرار عین لفظ (واژه/ سازه) ب- تکرار معنا (ترادف) ج- تلفیق لفظ و معنا.

الف- تأکید با تکرار لفظ

شامل اقسام واژه چون اسم، صفت، ضمیر، گروه‌های گسسته قیدی و فعل می‌شود:

تکرار اسم:

نبندد دل اندر سرای سپنج
(ب ۱۹۹۷)^۱

خداوند تاج و خداوند گنج

تکرار گروه اسمی:

بیفزود چندین زیان بر زیان
(ب ۱۵۶۶)

همان خون پرمایه گودرزیان

تکرار صفت: در جایی که تکرار آن افاده تأکید می‌کند:

بدین زور و این کوشش و این هنر
(ب ۲۱۱۹)

شما را چه کارست با تاج و فر

دگرگونه جوشن دگرگون سپر
(ب ۱۵۴۹)

درفشی دگر جست و اسپ دگر

تکرار ضمیر:^۲

تو آن کن که از گوهر تو سزاست
(ب ۱۲۱۰)

سپاه از تو دارد همی پشت راست

تکرار عدد:

ز دو انجمن سر پر از گفت و گوی
(ب ۱۶۹۰)

پر از دردم ای پهلوان از دو روی

تکرار فعل:

نخواهم کمان و نخواهم سنان
(ب ۲۹۸)

مبییند جز یال اسپ و عنان

تکرار فعل و متمم:

سر بدگمان خواهد از من همی
(بیت ۱۶۸۹)

به پاداش جان خواهد از من همی

تکرار مسند و رابطه:

دگر بود رأی و دگر بود یاد
(ب ۲۰۲۷)

بدو گفت خاقان: ترا بامداد

- **تکرار (نه ... نه) و (چه ... چه):** این ادات را از حیث دستور از مقوله گروه‌های گسسته قیدی و از ادات تکرار تأکیدی شمرده‌اند که کلمه، گروه و جمله را تأکید می‌کنند (فرشید ورد: ۱۳۷۳: ۴۰۵). تکرار آنها در شاهنامه فقط برای تأکید نیست و مقاصد دیگر نیز مطرح است. فردوسی آنجا که بیان کمیت و تنوع را منظور دارد، از آنها بیشتر در جهت تأکید استفاده می‌کند:

<u>نه</u> <u>شنگل</u> <u>نه</u> گردان ایران‌زمین (ب ۱۳۸۹)	<u>نه</u> کاموس ماند <u>نه</u> خاقان چین
<u>نه</u> پیل و <u>نه</u> تخت و <u>نه</u> تاج و <u>نه</u> مهد (ب ۲۱۸۳)	پیاده همی راند تا کوه شهید
<u>نه</u> خاک و <u>نه</u> کشور <u>نه</u> بوم و <u>نه</u> بر (ب ۲۷۴۶)	<u>نه</u> مرد کشاورز و <u>نه</u> پیشه‌ور
<u>چه</u> جادو و <u>چه</u> ازدهای دلیر (ب ۶۶۵)	بیابان و تاریکی و پیل و شیر

- **تکرار مفعول و نشانه آن:** در این موارد علاوه بر تکرار، پیشاورد مفعول نیز بر تأکید کلام می‌افزاید:

<u>یکی</u> را سزاوار تخت آفرید (ب ۲۳۶۹)	<u>یکی</u> را چین تیره‌بخت آفرید
<u>یکی</u> را به نام و <u>یکی</u> را به ننگ (ب ۵۰۱)	<u>یکی</u> را به بستر <u>یکی</u> را به جنگ

ب- تکرار معنا (ترادف)

منظور از باهم‌آیی همنشینی و وقوع واحدهای زبان با یکدیگر است، به‌ویژه در باهم‌آیی متداعی، واحدهای زبان برحسب ویژگی‌هایی که آنها را در یک حوزه معنایی قرار می‌دهد، تداعی شده و همنشین می‌شوند و این کاربرد در سنت مطالعه صناعات ادبی، مراعات‌النظیر نامیده می‌شود (صفوی، ۱۳۸۴: ۲۱ - ۲۳). در این حالت خود واژه تکرار نمی‌شود، بلکه واژه‌های هم‌معنا، مضمون جمله و مفهوم مصراع در بیت تکرار می‌شود. باهم‌آیی واژگان مترادف علاوه بر تأکید از مؤلفه‌های سبک فردی فردوسی است؛

ز ما هرچه او خواهد آراسته (ب ۱۹۵۵)	<u>توان داد گنج و زر و خواسته</u>
<u>به کار آورد بند و رنگ و فریب</u> (ب ۱۸۸۲)	چو داند که تنگ اندر آمد نشیب
فراوان ز هر شب فزون بود دوش (ب ۱۱۸۲)	از ایران دم و دار و بانگ و خروش
همه پاک با افسر و گوشوار (ب ۱۹۳۱)	سر پیل پر نقش و رنگ‌ونگار

- **مصراع اول مترادف مصراع دوم است:**

به آرامش و جامه بنمای سر (ب ۴۵۸)	بناز و بیاسای و چیز بخت‌خور
-------------------------------------	-----------------------------

-ترادف و تقابل مجموعاً تأکید را می‌رسانند:

چنین بود تا بود گردان سپهر
گهی جنگ و کین و گهی شهد و مهر
(ب ۲۱۸۵)

ج- تلفیق لفظ و معنا^۲

رستم در حضور کیخسرو از رنج‌های طولانی خود سخن می‌گوید. این مضمون در همه بیت‌ها تکرار شده است. در بیت دوم ترادف معنایی، در بیت سوم «سیاقه‌الاعداد» و گروه گسسته قیدی و از بیت چهارم تا هفتم ترادف معنایی و اطناب جهت تأکید است. مصراع دوم بیت ۷ مترادف معنایی «من رهی» در مصراع نخست است:

به ایران به کین من کمر بسته‌ام	به آرام یک روز ننشسته‌ام
(ب ۶۶۴)	
بیابان و تاریکی و پیل و شیر	چه جادو و چه ازدهای دلیر
(ب ۶۶۵)	
بزرگان توران و مازندران	شب تیره و گزهای گران
(ب ۶۶۶)	
همان تشنگی‌ها و راه دراز	گزیدن در رنج بر جای ناز
(ب ۶۶۷)	
چنین رنج و سختی بسی دیده‌ام	که روزی ز شادی نپرسیده‌ام
(ب ۶۶۸)	
تو شاه جهان هستی و من رهی	میان بسته‌ام چون تو فرمان دهی
(ب ۶۶۹)	

۲- تأکید با عطف

عطف کلمات را در جمله عامل تأکید شمرده‌اند: «عطف کلمات متناسب و پی‌آوری آنها موجب تأکید می‌شود» (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۴۰۴). آنچه فرشیدورد عطف و پی‌آوری نامیده، همان «سیاقه‌الاعداد» است که در شمار آرایه‌های بدیعی است و اغلب آن را در منابع بلاغی بر اساس در پی هم آوردن چند اسم تعریف کرده‌اند (نک. وحیدیان کامیار، ۱۳۷۹: ۸۲). دقت در بیت‌های شاهنامه نشان می‌دهد که سیاقه‌الاعداد منحصر به اسم نیست و فردوسی با سایر اجزای جمله مثل فعل، صفت و قید نیز آن را می‌سازد. بر این اساس تعریف بهتر آن: همپایگی واژه‌ها با یک فعل است و اگر آن واژه‌ها صفت باشد تنسیق الصفات نامیده می‌شود. در بیت‌های زیر به ترتیب بر اشیا، سلاح، صفات، افراد، مکان‌ها و رنگ‌ها با استفاده از شیوه سیاقه‌الاعداد و در دو بیت آخر خود رستم با تنسیق الصفات تأکید شده است:

ترا فرّ و برز است و مردانگی	نژاد و دل و بخت و فرزاندگی
(ب ۲۵۹۸)	
جهان پُر سراپرده و خیمه بود	زده سرخ و زرد و بنفش و کبود
(ب ۷۸۹)	
بدو گفت گودرز کای پهلوان	هشیوار و جنگی و روشن‌روان
(ب ۱۱۲۳)	

۳- تأکید با وصف

مقصود از وصف در اینجا گروه‌ها و کلماتی هستند که اگر با اسم بیابند، صفت هستند و اگر با فعل همراه شوند، قید به شمار می‌روند. واژه‌هایی مثل بسیار، سخت، زیاد و بی‌شمار از این جمله‌اند که بر شدت و کثرت و فراوانی و تأکید دلالت می‌کنند (فرشید ورد ۱۳۷۳: ۴۰۴). در شاهنامه این نوع تأکید با اداتی چون بسی، ز بس، سخت، فراوان چنین، چنان، سراسر، بر آن‌سان، بدین‌سان، بدان‌سان و این‌سان می‌آید و بیشتر با مبالغه و اغراق همراه است و گاه در یک بیت بیش از یک واژه تأکید مشاهده می‌شود:

ز بس نیزه و گرز و گوپال و تیغ	تو گفستی همی ژاله بارد ز میغ (ب ۲۰۳۸)
مرا از دروغ تو شاه جهان	بسی یادکرد آشکار و نهان (ب ۱۹۶۸)
بدان‌سان گرفتند گرد اندرش	که خورشید تاریک شد بر سرش (ب ۲۰۳۳)
بسی سخت سوگندهای گران	بخورد و بر آهیخت گرز از میان (ب ۱۲۱۵)
فراوان ز گودرزیان خسته بود	بسی کشته بود و بسی بسته بود (ب ۴۳۲)

۴- مبالغه، اغراق و غلو

در منابع بلاغت اغراق و غلو را از فروع مبالغه و از آرایه‌های بدیع معنوی شمرده و مبالغه را چنین تعریف کرده‌اند که صفتی در شدت و ضعف به مرزی رسیده که آن مرز محال یا بعید است. سپس مبالغه را منحصر به تبلیغ، اغراق و غلو دانسته‌اند. در تبلیغ صفت ادعاشده عقلاً و عادتاً ممکن و در اغراق عقلاً ممکن و عادتاً ناممکن و در غلو عقلاً و عادتاً ناممکن است (تفتازانی، ۱۴۱۶: ۴۳۴-۳۵). اشاره شد که در منابع بلاغی قدیم و جدید یکی از هدف‌های اصلی مبالغه، اغراق و غلو تأکید است. در شاهنامه مبالغه با درجات سه‌گانه خود کاربرد وسیعی دارد و در واقع یکی از شیوه‌هایی است که فردوسی کلام را از دنیای واقع به دنیای خیال می‌کشاند و آن را وارد دنیای حماسه می‌کند. این شیوه در شاهنامه معمولاً با سایر شیوه‌های تأکید مثل سیاقه‌الاعداد همراه است:

ز بس نیزه و گرز و گوپال و تیغ	تو گفستی همی ژاله بارد ز میغ (ب ۲۰۳۸)
ز کشته همه دشت آوردگاه	تن و دست و سر بود و ترگ و کلاه (ب ۲۰۳۹)
ز پیکان پولاد و پر عقاب	سیه گشت رخشان‌رخ آفتاب (ب ۲۰۰۲)

فرشیدورد در بحث اغراق و مبالغه از یک نوع تشبیه به نام «تشبیه اغراقی» نام می‌برد و یکی از اغراض تشبیه را اصولاً تأکید و اغراق می‌شمارد (۱۳۷۳: ۴۰۶). دقت بیشتر نشان می‌دهد که این امر منحصر به تشبیه نیست و بسیاری از آرایه‌های ادبی در ایجاد تأکید نقش دارند. در نمونه‌های زیر، در دو بیت نخست از تشبیه اغراقی، در بیت سوم و چهارم از تشخیص و در بیت پنجم از تشبیه وهمی و خیالی برای ایجاد تأکید استفاده شده است:

سپاه است چندان بر این دشت و راغ	که روی زمین گشت چون پر زاغ (ب ۹۸۲)
ز خون رود گفتمی میستان شده‌ست	ز نیزه هوا چون نیستان شده‌ست (ب ۱۶۵)
همی کرکس آورد از ابر سیاه	<u>نظاره ستاره بر آن جنگ و ماه</u> (ب ۲۱۵۶)
سلیح است چندان برو روز کین	<u>که سیر آید از بار پشت زمین</u> (ب ۲۵۸۵)
به ابر اندر آمد ز هرسو غریو	<u>به سان شب تار و انبوه دیو</u> (ب ۳۳۵)

۵- تضاد و تقابل

واژه‌های متضاد و آرایه تضاد در بیشتر متون ادبی هست و یک آرایه عام تلقی می‌شود؛ تضاد می‌تواند به کلام تأکید ببخشد» (وحیدیان کامیار، ۱۳۷۹: ۷۳). در شاهنامه نمونه‌های تقابل و تضاد فراوان است و البته همه‌جا نشانه تأکید نیست، اما در برخی از موارد قصد تأکید بارزتر است. در دو نمونه زیر، دو بیت نخست وصف دیدار گودرز با رستم پس از شکست سپاه ایران و رسیدن رستم برای یاری است. در بیت نخست با قید «به‌زار» بر ناراحتی دو پهلوان تأکید شده و در بیت دوم بر علت ناراحتی آنها با تقابل «سود و زیان» تأکید شده است. سه بیت بعد نیز سخنان پیران ویسه به رستم است که در آنها بر امانت‌داری خود مبنی بر ابلاغ تمام سخنان رستم به سپاه توران با ادات شمول و تضاد تأکید کرده است:

گرفتند مَر یک‌دگر را کنار	خروش می برآمد ز هردو به‌زار (ب ۱۱۲۱)
از آن نامداران گودرزیمان	که ز آن سود جستن سر آمد زیان (ب ۱۱۲۲)
ببرفتم ز نزد تو ای پهلوان	پیامت بدادم به پیر و جوان (ب ۱۹۵۱)
بگفتم هنرها همه هر چه بود	ز گیتی ترا خود که یارد ستود؟ (ب ۱۹۵۲)
هم از آشتی راندم هم ز جنگ	سخن گفتم از هریکی رنگ‌رنگ (ب ۱۹۵۳)

۶- ویژه سازی (قصر)

قصر تخصیص امری است به امر دیگر یا به شخص دیگر و سلب آن از سایر امور و اشخاص است. ایجاد اختصاص مستلزم سازوکاری است که حتی در مرحله زبانی نیز تأکید را همراه خود دارد؛ زیرا گوینده باید معنای ویژه بودن یک یا چند ویژگی و صفت را در یک شخص یا یک موضوع تثبیت کند. «به‌طور طبیعی در قصر نوعی تأکید و انحصار (اختصاص مفید قطعیت) و به تعبیر ساده‌تر برجسته‌سازی دیده می‌شود» (جمالی، ۱۳۸۹: ۱۰۹) همچنین تأکید یکی از مقاصد قصر و حصر است؛ «بر پایه واقعیت یا حقیقت موضوع و نیز تأکید بر آن بیان می‌شوند» (بهمی اصل و غفوری، ۱۳۹۵: ۱۷۳). در برخی از

منابع دستوری واژه‌هایی که قصر را ایجاد می‌کنند، «قید انحصار» (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۹۰: ۲۴۷) نامیده‌اند و این امر نشان می‌دهد که بین قصر و حصر فرقی نیست. امکانات بیان حصر در زبان فارسی را در دو مقوله تقسیم کرده‌اند؛ یکی فرازبانی یا زبرزنجیری است که جز تکیه نشانه زبانی دیگری ندارد. دوم ساخت‌های نحوی اسنادی شده،^۳ استثنا، جابه‌جایی اجزا و قیده‌های مخصوص حصر است (مشتاق‌مهر و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۳). این تقسیم‌بندی خارج از دایره سایر انواع و شیوه‌های تأکید نیست، بلکه با آن همسویی نیز دارد. در ابتدای بحث اشاره کردیم که «تکیه» یکی از راه‌های تأکید است؛ اما بیشتر در زبان گفتار قابلیت بررسی دارد.^۴ سایر شیوه‌های ذکر شده در این تحقیق نیز در انواع تأکید مصداق دارد.

در خصوص لزوم ذکر یا حذف ادات تأکید در حصر و قصر اتفاق نظر وجود ندارد. برخی از اهل تحقیق بر آن‌اند که ذکر ادات الزامی ندارد و حذف آنها تأکید را نیز بیشتر می‌کند؛ «آوردن ادات اجباری نیست، بلکه در متون عالی ادبی مکرراً ادات را نیاورده‌اند و در این صورت تأکید و اغراق و تخیل بیشتر می‌شود» (شمیسا، ۱۳۸۶: ۱۲۶)؛ برخی دیگر ذکر آنها را باتوجه‌به اقتضای بافت کلام حصری لازم دانسته‌اند: «قیده‌ها جزء اساسی و لازم ساخت نحوی برای بیان معنای حصر است و نمی‌توان آنها را حذف کرد، درواقع بدون ذکر آنها کلام معنای حصر نخواهد داشت، تنها زمانی می‌توان ادات را حذف کرد که ساخت نحوی و چگونگی نظم اجزا خود بیانگر مفهوم قصر باشد و نیازی به ذکر ادات نداشته باشد» (مشتاق‌مهر و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۸) سخن شمیسا مبنی بر اینکه حذف ادات تأکید و اغراق و تخیل را بیشتر می‌کند، محل بحث است. به نظر می‌رسد به‌عکس، ذکر ادات، تأکید و مبالغه را بیشتر می‌کند؛ اما لزوم ذکر یا حذف آنها به بافت جمله بستگی دارد. در شاهنامه هر دو گونه حصر مشاهده می‌شود؛ گاه ویژه‌سازی با ادات خاص حصر مثل بس، جز و مگر شکل می‌گیرد:

نباشد جز ایرانیان شاد کس   پی رخش و ایزد مرا یار بس

(ب ۲۰۵۲)

که این را جز از راستی پیشه نیست   ز بد در دلش هیچ اندیشه نیست

(ب ۱۸۴۷)

گاهی نیز ادات قصر به قرینه معنایی حذف و موجب ایجاز حذف نیز می‌شود. در بیت‌های زیر واژه تأکیدی «فقط = تنها» از مصراع نخست دو بیت اول و از هر دو مصراع بیت سوم به قرینه معنایی حذف شده است:

ز یزدان بود زور و ما خود که‌ایم   برین تیره‌خاک اندرون بر چه‌ایم

(ب ۱۸۳۵)

به ایران سزاوار کیخسروست   که او در جهان شهریار نوست

(ب ۲۱۱۷)

جهان گنج و شمشیر گنجور تست   سر سروران جهان زیر تست

(ب ۶۷۹)

همانا نمانده‌ست یک جانور   مگر بسته بر جنگ ما بر کمر

(ب ۹۸۵)

نبیند ز ما هیچ مانیده شاه   مگر تیره گردد رخ هور و ماه

(ب ۱۰۳)

شیوه دیگر قصر مؤکد، استفاده از ادات استثنا که همان قصر جمله است. قصر جمله چنان است که در جمله‌های کلی منفی و مثبت بعد از پیوندهای استثنا از قبیل مگر، مگر این‌که، جز اینکه و مانند آنها جمله‌ای می‌آید که از حکم مستثنا می‌شود (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۴۱۱). در شاهنامه تأکید با استثنا بیشتر از طریق کاربرد واژه مگر همراه با جمله‌های منفی و مثبت یا عکس آنهاست:

یکی دیگر از شیوه‌های ایجاد قصر را «مقدم‌داشتن کلمه‌ای که استحقاق تأخیر را داشته باشد» (همایی، ۱۳۷۳: ۱۲۴) شمرده‌اند و آن را یک قاعده قلمداد کرده‌اند: «تقدیم ما حقه التأخیر یفید الحصر» (همان). نمونه‌ی والای این‌گونه حصر را در آیه‌ی شریفه «ایاک نعبد و ایاک نستعین» یافته‌اند. فردوسی نیز چنین حصری در بیان توحید ایجاد کرده است:^۵

خداوند کی‌وان و بهرام و شید
ازومان نویسد و بدومان امید
(ب ۳)

بخش دوم: تأکید خاص (اخص)

اشاره شد که تأکید عام برای بیشتر اقسام کلمه، گروه و جمله به صورت عام است. در این بخش موارد تأکید خاص مطرح می‌شود که مقصود از آن تأکید هر یک از اقسام کلمه و جمله با ادات و نشانه‌های خاص است:

۱- **تأکید اسم:** مقصود شیوه‌هایی است که ویژه تأکید اسم است و شامل موارد زیر است:

۱/۱- **ضمیر مشترک:** با واژه‌هایی نظیر خود، بشخصه، بنفسه و مانند آنها ساخته می‌شود و معادل تأکید معنوی در زبان عربی است. در بیت زیر رستم بر اندوه شخصی خود برای کشتگان خاندان گودرز تأکید کرده است:

به گودرزبان خود جگر خسته‌ام
کمر بر میان سوگ را بسته‌ام
(ب ۶۷۲)

۱/۲- **شمول و کلیت:** در مواردی است که گوینده می‌خواهد جمع را شامل همه اسامی بدانند و نه شامل بعضی از آنها؛ که آن را در نحو عربی «تأکید توهم عدم شمول» (فرشیدورد ۱۳۷۳: ۴۱۳) نامیده‌اند. در فارسی چندین واژه برای رساندن این مفهوم هست که هر کدام به نوعی مفهوم تأکید را نیز می‌رسانند؛ مثلاً واژه‌ها و قیودی مثل جمعاً، مجموعاً، همه، پاک، سراسر و یکایک از این جمله‌اند (همان: ۴۱۴). در *شاهنامه* این نوع تأکید بیشتر با استفاده از اداتی چون پاک سراسر، هر، هرچه، هرکه، هرکس، هر آن‌کس، هرگونه، هر و هیچ، همه، همه پاک، همه سربه‌سر، همه هم‌گروه، همه همگان، همه هرچه، همه یک‌به‌یک و یکایک نشان داده می‌شود:

همه همگان خاک دادند بوس	چو رهام و گرگین و گودرز و طوس (ب ۹۸)
وز آن روی هومان به کردار کوه	بیاورد لشکر همه هم‌گروه (ب ۳۳۶)
بگفتم هنرها همه هرچه بود	ز گیتی ترا خود که یارد ستود (ب ۱۹۵۲)
همه یک‌به‌یک پیش تو بنده‌ایم	ز تشویر خسرو سر افکنده‌ایم (ب ۱۰۱)
سپه را همه سربه‌سر خسته دید	وز آن روی پرخاش پیوسته دید (ب ۲۷۱۰)

در مواردی از بیش از یک واژه تأکید جمع و کلیت و یا ترکیبی از این واژه‌ها استفاده می‌شود. در بیت زیر سه واژه مخصوص تأکید به کار رفته است:

شما سربه‌سر یک‌به‌یک هم‌گروه
مباشید از آن نامداران ستوه
(ب ۱۹۹۲)

همچنین عطف دو اسم و دو صفت متضاد را موجب تأکید دانسته‌اند (فرشیدورد ۱۳۷۳: ۴۱۶، ۴۱۷) که در شاهنامه از دو صفت متضاد برای کلیت و شمول استفاده می‌شود:

بدین مژده شاه پیر و جوان   همه شاد باشید و روشن‌روان
(ب ۷۵۰)

۱-۳ پیوندهای تخصیص: واژه‌هایی مثل به‌خصوص، مخصوصاً و به‌ویژه را پیوندهای تخصیص امروزی و علی‌الخصوص و به‌تخصیص را پیوندهای تخصیص قدیم تلقی کرده‌اند که گاه در جهت تأکید خاص اسم به کار می‌روند (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۴۱۶) واژه تأکید «به‌ویژه» و «ویژه» خاص امروز نیست و در شاهنامه نیز دیده می‌شود:

مرا مهربانی ست بر مرد جنگ   به‌ویژه که دارد نهاد پلنگ
(ب ۱۵۵۷)

همچنین از سایر نشانه‌های تأکید خاص اسم، حرف پیوند حتی و مترادف‌های آن است. در شاهنامه این واژه نیست، اما مفهوم معادل آن هست. مثلاً در بیت زیر مفهوم واژه حتی از مصراع دوم حذف شده و فعل «بگفتم» نیز بر درجه تأکید افزوده است:

بگفتم که سوی کلات و جرّم   مرو گر فشانند بر سر درم
(ب ۳۲)

۲- تأکید ضمیر: روش‌هایی که برای تأکید اسم ذکر شده، اغلب در تأکید ضمیر نیز جاری است. علاوه بر آن گاهی ضمیر خود به‌وسیله ضمیر تأکید می‌شود (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۴۱۷) در بیت‌های زیر ضمیر منفصل به‌وسیله ضمیر متصل فاعلی یا شناسه (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۹۰: ۱۹۴) تأکید شده است:

که من رخش را بستم امروز نعل   برو کرد خواهم بر و تیغ لعل
(ب ۱۴۰۳)

فریگیس را من خریدم به جان   پدر بر سر آورده بودش زمان
(ب ۱۶۸۷)

۳- تأکید فعل و فعل تأکید: از منظر تأکید، فعل در جمله موقعیت خاصی دارد که در حد خود جمله است. فعل در شمار اجزایی است که هم تأکیدکننده و هم تأکیدپذیر است. علاوه بر موارد عام تأکید فعل، مواردی مثل پیشوند فعلی (ب)، ادات استمرار (می، همی) و قیدهای پیشوندی مثل فرا، فراز، فرو و مانند آنها را که بر سر فعل می‌آید، نشانه خاص تأکید فعل تلقی کرده‌اند (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۴۲۰). چون این پیشوندها و نشانه‌ها در همه متون بازمانده از سبک خراسانی مشاهده می‌شوند، نمی‌توانیم موارد تأکیدی را از غیرتأکید جدا کنیم؛ بنابراین در این تحقیق آنها را در عداد عوامل تأکیدکننده فعل به شمار نمی‌آوریم. همچنین گفته‌اند فعل امر، نهی و فعل تأکیدی به‌خودی‌خود مؤکد است (همان: ۴۲۱) مه پذیرش این نکته نیز که فعل امر و نهی به‌خودی‌خود مؤکد باشد، همان دشواری را دارد.^۶ مثلاً در بیت زیر فعل «مشو» به‌خودی‌خود مؤکد نیست، بلکه واژه «هیچ» آن را تأکید کرده است:

به گودرزیان هیچ غمگین مشو   که ایدر یکی گلستان است نو
(ب ۷۰۱)

اما در خصوص فعل تأکیدی سخن فرشیدورد درست است. مصدر بایستن در زبان فارسی حاوی تأکید است. هرگاه «باید» بر سر فعل بیاید، آن را تأکید می‌کند و در این صورت می‌توانیم آن را نشانه خاص تأکید فعل بشماریم.^۷ «در زبان فارسی تنها

فعلی که برای بیان درجه الزام در هرسه وجه برداشتی، درخواستی و توانمندی به کار می‌رود، فعل بایستن است و درجه امکان توسط دو فعل توانستن و شدن بیان می‌شود» (اخلاقی، ۱۳۸۶: ۸۲). از میان سه وجه نقل شده وجه درخواستی همان تأکید است. در شاهنامه «باید» با فعل تابعی کاربرد زیادی دارد و با مصدر کامل و مرخم هردو به کار رفته است و البته همه‌جا نشانگر تأکید نیست. شاعر باتوجه به بافت بیت و در کنار سایر شیوه‌های تأکید از آن استفاده کرده و بر درجه تأکید افزوده است:

بباشید گفت اندر آن رزمگاه   نباید شدن پیش روی سپاه

(ب ۹۹۲)

بباید بر آن رزمگاه آرمید   یکی تا درفش من آید پدید

(ب ۹۹۳)

چنین گفت هومان به پیران که جنگ   همی جست باید چه داری درنگ؟

(ب ۷۱۱)

غیر از نشانه تأکید «باید»، اگر فعل مضارع به جای فعل امر و نهی همراه با ادات تنبیه و تحذیر مانند مبادا، تا و نگر تا همراه بشود، معنای تأکید می‌دهد (فرشیدورد ۱۳۷۳: ۴۲۱). ساخت تحذیر و تنبیه از ساخت تأکید بایستن جدا نیست و در مواردی ساخت منفی بایستن جای مبادا را می‌گیرد و نهی تأکیدی می‌سازد. خاقان چین قبل از نبرد با رستم می‌گوید:

نباید که یابند یک تن رها   که بددل گه جنگ نارد بها

(ب ۱۸۰۸)

۱-۳- **تأکید فعل با صفت:** صفتهای تفضیلی و عالی هردو اسم را تأکید می‌کنند. یکی از موارد خاص تر وقتی است که گروه‌ها و واژه‌های تفضیلی و عالی قید می‌شوند که در این صورت «فعل را تأکید می‌کنند نه اسم را مانند: زودتر آمد...» (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۴۱۷). در دو بیت زیر که سخن رستم به پیران ویسه است، صفت ساده «بد» نقش مسندی دارد و در مصراع دوم صفت تفضیلی «بدتر» صفت ساده بد را تأکید کرده است. همچنین شاعر موصوف (کار، امر) را حذف کرده و صفت «بدتر» را نهاد قرار داده است تا بر تأکید آن بیفزاید:

بغلتنی همی خیره در خون خویش   بد است این و زین بدتر آیدت پیش

(ب ۱۹۷۰)

۲-۳- **تأکید فعل با قید:** تأکید فعل با قید با تأکید جمله با قید معمولاً مشترک است:

چو بشنید هومان برآشفت سخت   چنین گفت با گيو بيدار بخت

(ب ۲۴۰)

بدیشان چنین گفت شاه جهان   که هرگز پی کین نگرده نهان

(ب ۹۰)

۳-۳- **تأکید فعل با سوگند:** سوگند و ادات سوگند جمله و فعل را تأکید می‌کند. فرشیدورد آنها را «نوعی گروه قیدی» شمرده است (همان: ۴۲۱). در داستان کاموس چند نمونه دیده می‌شود؛ از جمله سوگند شیده پسر افراسیاب (بنگرید به بیت‌های ۵-۲۶۰۴) و سوگند کاموس کشانی (بنگرید به بیت‌های ۱۳۶۸-۷۲) است. سه بیت زیر سوگند مؤکد رستم است:

به جان و سر شاه و خورشید و ماه   به خاک سیاوش به توران سپاه

(ب ۱۱۰۱)

که گر نامداری از ایران‌زمین   هزیمت پذیرد ز سالار چین

(ب ۱۱۰۲)

نبینند مگر دار یا بند و چاه   به سر بر نهاده ز کاغذ کلاه
(ب ۱۱۰۳)

۴/۳- **تقدیم فعل:** تقدیم فعل در شاهنامه کارکردهای چندگانه‌ای دارد که یکی از آنها تأکید است و در این جایگاه بیشتر بافت‌محور است و با توجه به فضای بیت‌ها تشخیص داده می‌شود:

نَسازیم کین و نَجویم نبرد   نیارم سر سرکشان زیر گرد
(ب ۱۵۷۴)

مرا آزمودی بدین رزمگاه   همین ست رسم و همین ست راه
(بیت ۱۵۹۱)

۴- **تأکید صوت:** در اینجا مقصود شبه‌جمله‌هایی است که با پسوند «ا»، «ای» و «ای + ا» اختصاصاً مؤکد می‌شود. در شاهنامه گاه پسوند تأکیدکننده حذف شده و به جای آن برای تأکید بیشتر از تکرار واژه استفاده شده است:

دریغ آن فرود سیاوش دریغ   که با زور دل بود و با گرز و تیغ
(ب ۴۱)

۵- **تأکید پیوند:** مقصود تأکید جمله با حروف پیوند مانند که، اگر که، مگر که و مانند آنهاست:

مگر کردگار سپهر بلند   رهاند تن و جان ما بی‌گزند
(ب ۵۹۵)

و گرنه به پر عقاب اندریم   و گر زیر دریای آب اندریم
(ب ۵۹۶)

۶- **تأکید جمله:** از آنجاکه فعل رکن اصلی بخش گزاره است و به تنهایی برابر با یک جمله می‌تواند باشد، روش‌های تأکید فعل در تأکید جمله نیز کاربرد دارند. علاوه بر آن، روش‌های خاص دیگری برای تأکید جمله وجود دارد:

۶/۱- **قیدهای خاص تأکید جمله:** قیدهایی چون: دُرُست، ناچار، گویی، بی‌گمان، همان بی‌گمان و همانا جمله را تأکید می‌کنند:

به گیتی نباشد کم از طوس کس   دُرُست از در پای وندست و بس
(ب ۴۳)

که جان و خرد بی‌گمان کرده‌اند   سپهر و ستاره برآورده‌اند
(ب ۱۱)

۶/۲- **اصوات:** احساس گوینده را شدت می‌بخشند و جمله را تأکید می‌کنند:

بدو گفت بخ‌بخ که با پهلوان   نشستم چنین شاد و روشن‌روان
(بیت ۷۹۶)

۶/۳- **قیدهای تأکید جمله‌های نفی و نهی:** بیشتر با اداتی چون هرگز و هیچ می‌آید:

بدیشان چنین گفت شاه جهان   که هرگز نگردد پی کین نهان
(ب ۹۰)

نداری همانا ز خاقان چنین   ز کار گذشته به دل هیچ کین
(ب ۲۱۶۶)

در دو بیت زیر - که از زبان گودرز است - شاعر هوشمندانه برای فعل دیدن قید تأکید به کار نبرده است؛ چون آنچه دیده شده، مستند است و نیازی به تأکید ندارد؛ اما برای فعل شنیدن که محتمل صدق و کذب است، قید تأکید هرگز به کار برده است تا مبالغه در عظمت جنگی را که گودرز از آن سخن می‌گوید، به اوج برساند. همچنین دایره فعل دیدن محدود به عمر گودرز است؛ اما دایره شنیدن به نسل‌های پیشین هم سرایت می‌کند و نامحدود می‌شود:

چنین گفت گودرز با پیرسر ندیدم   که تا من به مردی بیستم کمر
که رزمی بود زین نشان   نه هرگز شنیدم ز گردنکشان
(ب ۲۰۰۷ و ۲۰۰۸)

۶/۴- **تأکید با استفهام انکاری:** یکی از انواع استفهام، استفهام انکاری است که در این صورت سخن منفی را به صورت استفهام می‌آورند. درجه تأکید در استفهام انکاری از نفی بیشتر است؛ «یکی از راه‌های مؤثر تأکید جمله منفی آن است که آن را به صورت استفهام انکاری بیاوریم» (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۴۲۴). در *شاهنامه* معمولاً این گونه جمله‌ها با تعدد استفهام همراه است که تأکید و مبالغه بیشتری دارد:

چه دانی جز از بند و چندین فریب؟   کجا پای داری تو اندر نشیب؟
(ب ۱۹۶۷)
بدین مایه مردم بدین گونه جنگ   چرا باید و چیست چندین درنگ؟
(ب ۹۵۱)

تأکید با پرسش منحصر به استفهام انکاری نیست و گاهی معانی ثانوی دیگری در استفهام است که در آنها نیز تأکید دیده می‌شود. مثلاً تعدد پرسش در دو بیت زیر شدت نیاز به کسب خبر را تأکید کرده است:

پیرسید از آن پس کز ایران سپاه   که دارد نگین و که دارد کلاه؟
(ب ۷۹۷)
کدامست جنگی و گردان که‌اند؟   نشسته بر این کوه سر بر چه‌اند؟
(ب ۷۹۸)

۶/۵- **تأکید با ندا:** جمله را از حیث مفهوم و کیفیت بیان به عاطفی، پرسشی، امری و خبری تقسیم کرده‌اند (انوری و احمدی گیوی، ۱۳۹۰: ۳۲۱ و شمیسا، ۱۳۸۶: ۳۲). در *شاهنامه* جمله‌های ندایی - که زیرشاخه جمله عاطفی به شمار می‌روند - با مقاصد مختلفی به کار رفته که بنابر بافت جمله‌ها با هدف‌های خاص خود مطابقت دارد. جمله‌های ندایی اگر هیجان، احساس تند، تشویق، استغاثه، اغراء، اظهار تحسّر و مانند آنها را برسانند جملات تأکیدی به شمار می‌روند (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۴۲۴). این نوع جمله‌ها معمولاً با سایر ادات و شیوه‌های تأکید همراه هستند؛ مثلاً در دو بیت زیر با استفاده از واژه تأکیدی «هم در زمان»، جمله ندایی، واژگان مترادف و تقابل و تضاد تأکید نشان داده شده است:

نهادند زین بر سمند چمان   خروش آمد از دیده هم در زمان
(ب ۸۵۶)
که ای پهلوان جهان شاد باش   ز تیمار و درد و غم آزاد باش
(ب ۸۵۷)

۶/۶- **تأکید با اطناب:** فرشیدورد در تحقیق خود به اطناب به عنوان عامل تأکید اشاره نکرده است، اما اطناب در کنار عوامل دیگر تأکید مثل مترادف معنایی، حشو^۸ و بدل می‌تواند کلام را مؤکد سازد.^۹ مواردی را که جمله‌ای جمله دیگر را تأکید می‌کند، «بدل معنوی یا ملحقات بدل» (فرشید ورد، ۱۳۷۵: ۲۴۴) شمرده است؛ زیرا بدل اساساً مخصوص اسم است و

بدل معنوی همهٔ ویژگی‌های بدل را ندارد؛ بنابراین این‌گونه جمله‌ها را بهتر است تأکیدی بدانیم. در شاهنامه مواردی از بدل اسنادی^۱ مشاهده می‌شود که با اطناب نیز همراه است:

سپهدار طوس ست مردی دلیر   به هامون نترسد ز پیگار شیر
(ب ۸۰۵)

اطناب در شاهنامه هم در یک بیت و هم در بیش از یک بیت دیده می‌شود. اگر در یک بیت باشد معمولاً یک مصراع مفهوم مصراع دیگر را تأکید می‌کند:

نیایند سلیحم برو کارگر   بر آن بیر و آن خود و چینی سپر
(ب ۲۶۶۱)

تأکید در دو بیت شدت و حدت بیشتری دارد. در دو بیت زیر طوس، برای بیان شرمساری خود از کشته شدن فرود با همهٔ اعضا و جوارح خود (دل، جگر، زبان، جان و تن) از شاه پوزش می‌خواهد:

منم دل پر از غم ز کردار خویش   جگر خسته از درد و تیمار خویش
(ب ۷۷)

همان نیز جانم پر از شرم شاه   زبان پر ز پوزش تنم پر گناه
(ب ۷۸)

گاهی فردوسی مفهومی را که لازم است تأکید کند، در بیش از ۱۰ بیت نیز می‌آورد. نمونهٔ آن خواست کاموس از پیران و پاسخ اوست. نخست در ۳ بیت با استفاده از تعدد پرسش مطلب را تأکید می‌کند:

ز پیران بپرسید کاین شیرمرد   چگونه خرامد به دشت نبرد؟
(ب ۱۳۴۴)

ز بازوی و زورش چه داری نشان؟   چه گوید به آورد با سرکشان؟
(ب ۱۳۴۵)

چگونه ست مردی و دیدار اوی؟   چگونه شوم من به پیکار اوی؟
(ب ۱۳۴۶)

سپس پاسخ پیران در ۱۰ بیت مطرح می‌شود که با استفاده از مبالغه، اغراق، غلو همراه با اطناب پهلوانی و دلاوری رستم را تأکید می‌کند (بنگرید بیت‌های ۱۳۴۴-۱۳۶۳)

۶/۷ - تأکید با شرط: آن نوع از جمله‌های شرط که بر تأکید دلالت می‌کنند، از مقوله جمله‌های پیروی هستند که فعل و جمله را تأکید می‌کنند (فرشیدورد، ۱۳۷۳: ۴۲۲) در بیت‌های زیر جملات شرط و جزای شرط همراه با گروه‌های گسستهٔ قیدی، مبالغه و تکرار صفت اشاره آمده است تا تأکید را شدت بخشد:

گر آن رستم است او که من دیده‌ام   ز گردن کشان نیـز بشـنیده‌ام
(ب ۱۸۲۰)

نه شنگل بماند بر این دشت کین   نه کنـدُر نه مـثـور و خـاقـان چـین
(ب ۱۸۲۱)

نه این زنده‌پیلان آراسته   نه این تخت و این تاج و این خواسته
(ب ۱۸۲۲)

۶/۸ - حذف پیوند یا فصل: از حیث تعریف فصل و مؤلفه‌های آن بین منابع بلاغی اتفاق نظر نیست. فصل را هم میان

واژگان و هم بین پاره‌های یک جمله و هم بین دو جمله ممکن شمرده‌اند. اگر آن را شامل کلمه و جمله هردو در نظر بگیریم، می‌تواند در بخش تأکید عام مطرح شود و اگر آن را فقط شامل جمله بدانیم، در بخش تأکید خاص مطرح می‌شود. فرشیدورد آن را در شمار تأکید عام آورده است (۱۳۷۳: ۴۰۶). همایی «فصل و وصل» را در دو جمله مطرح کرده است: «وصل آن است که جمله‌ای را بر جمله دیگر به‌وسیله حروف عاطفه عطف کرده باشیم ... فصل آن است که دو جمله را از یکدیگر جدا ساخته مابین آنها حرف عطف نیاورده باشند» (۱۳۷۳: ۱۲۷) و طیبیان «وصل و فصل» را در پیوند یا عدم پیوند دو پارهٔ یک جمله منحصر کرده است (۱۳۸۸: ۲۰۵). بخشی از این بحث که با تأکید ارتباط مستقیم دارد، موارد وجوب فصل است. وقتی بین دو جمله اتحاد کامل (کمال اتصال) است، فصل واجب است. در این حالت جمله دوم تأکید، بدل یا عطف بیان جمله اول است^{۱۱} (همایی، ۱۳۷۳: ۱۲۷) در مجموع نظر همایی که فصل را بین دو جمله ممکن دانسته، بر بقیه ترجیح دارد؛ چون دانش معانی عرصه معنای ثانوی جمله است. *شاهنامه* از حیث بلاغت در فصل و وصل جمله‌ها ممتاز است و محققان به‌خصوص بر این نکته انگشت گذاشته‌اند (فروزانفر، ۱۳۸۷: ۵۰-۵۱). فردوسی به مقتضای مقام هم کلمات را بدون پیوند آورده و هم در جمله‌ها آن را رعایت کرده و از این حیث بر تأکید و مبالغهٔ کلام افزوده است. نمونهٔ همپایگی و عطف کلمه‌ها با حذف پیوند در دو بیت زیر دیده می‌شود:

شبی داغ دل <u>پرز تیمار</u> طوس	به خواب اندر آمد گه زخم کوس
(ب ۶۹۶)	
بیامد به نزدیک ایران‌سپاه	<u>سری پرز کینه</u> ، دلی پر گناه
	(ب ۵۳۷)

نمونه‌های دیگر درون یک بیت و در رابطهٔ بین دو مصراع است. وقتی کمال اتصال معنایی بین دو مصراع برقرار است، حرف پیوند حذف می‌شود. در بیت‌های زیر مصراع دوم در واقع تأکید معنایی مصراع اول است. کیخسرو رستم را چنین می‌ستاید:

دل چرخ در نوک شمشیر تست	سپهر و زمین و زمان زیر تست
(ب ۶۴۲)	
ز تیغ تو خورشید بریان شود	ز گرز تو ناهید گریان شود
(ب ۶۴۵)	
و دیگر به بخت جهاندار شاه	<u>خداوند شمشیر و تخت و کلاه</u>
	(ب ۸۲۲)

۷- **تأکید بدون ادات و واژه تأکید:** گاهی ادات تأکید به قرینه لفظی و معنایی حذف می‌شود، اما تأکید را می‌رساند. در بیت زیر واژهٔ تأکید «هیچ» از مصراع نخست و واژگان تأکید «حتی و هیچ‌گاه» از مصراع دوم حذف شده است:

نباشد ز یزدان کسی نامید	اگر شب شود روی روز سپید
(ب ۸۳۵)	

نوع دیگری از تأکید است که در آن از ادات و واژه‌های تأکید استفاده نشده، اما مجموع گفتار و قصد گوینده در فضا و بافت بیت‌ها افادهٔ تأکید می‌کند. سخنان درشت پیران و یسه در بیت‌های زیر چنین فضایی دارد:

کسی را که هستند از ایران سران	کنم پای و گردن به بند گران ....
(ب ۷۷۳)	

بگفت این و دل پر ز کینه برفت
همی پوست بر تنش گفتی بگفت
(ب ۷۸۳)

۸- تأکید با تمثیل و کنایه: از میان سایر آرایه‌ها کنایه و مثل نیز در مواردی نشان‌دهنده تأکید هستند. تمثیل در شعر فارسی یک شگرد عام است که گاه افاده تأکید نیز می‌کند. شاهنامه به خصوص از حیث اشتغال بر تمثیل ممتاز است. نمونه آن در داستان کاموس سخنان شکایت‌آمیز گودرز است:

ز گیتی مرا شوربختی ست بهر
پراگنده بر جای تریاک زهر
(ب ۸۴۳)

نتیجه

فرایندی که طی آن شاعر یا نویسنده برخی از مفاهیم را با شدت و حدت بیشتر بیان می‌کند، تأکید نام دارد. موضوع تأکید از مباحث نسبتاً ناشناخته متون ادب فارسی است. نتایج این مقاله نشان می‌دهد که تأکید در «داستان کاموس کشانی» از دو طریق عام و خاص شکل گرفته که تأکید عام شامل تکرار لفظ و معناست. تکرار لفظ شامل بیشتر اجزای جمله از کلمه تا گروه و جمله است و از طریق تکرار اسم، گروه اسمی، صفت، فعل و گروه‌های گسسته قیدی صورت می‌گیرد. تکرار معنا شامل ترادف واژگان و مصراع، عطف، وصف، قصر و آرایه‌های ادبی مثل مبالغه، سیاقه‌الاعداد و تضاد میسر است. تأکید خاص اسم از طریق ضمیر، شمول و کلیت و پیوندهای تخصیص شکل می‌گیرد. تأکید خاص فعل از راه قید، صفت، سوگند، صوت، پیوند و جابه‌جایی آن امکان‌پذیر است. همچنین قیده‌های خاص تأکید جمله، صوت، استفهام انکاری، ندا، اطناب، شرط و فصل یا حذف پیوند در تأکید خاص جمله کاربرد دارند. در این داستان تأکید با شیوه‌های مذکور در بیشتر موارد با مبالغه نیز همراه می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. ستایش کیخسرو از رستم در ۹ بیت است (بیت‌های ۶۳۹-۶۴۷) که در آن‌ها ۱۱ بار ضمیر «تو» تکرار شده که از نقل بیت‌ها خودداری شده است.
۲. پاسخ رستم به فرستاده خاقان چین (بیت‌های ۲۱۶۹-۲۱۷۲) و درخواست هومان از رستم و پاسخ او (بیت‌های ۱۵۵۱-۱۵۵۵) نیز با این شیوه تأکید شده است.
۳. منظور از ساخت اسنادی شده آن است که «برای بیان حصر، آن جزء از کلام که محصور باید واقع شود فعل رابط قرار می‌گیرد و محصور علیه نیز به شکل جمله پس از حرف که به‌عنوان مسند الیه می‌آید. مثل: خداست که آسمان‌ها و زمین را آفریده است.» (مشتاق مهر، گلی و محمدی ۱۳۹۷: ۱۶۹-۷۰).
۴. جلال‌الدین همایی عمل تکیه را یکی از عوامل دانسته است که «به هر کلمه‌ای افاده قصر» می‌کند (همایی، ۱۳۷۳: ۱۲۷).
۵. اهل تحقیق بر آگاهی فردوسی از اسلوب بلاغی قرآن و ادبیات عربی تأکید کرده‌اند: «اسلوب و روش نظمی شاهنامه از اسلوب قرآن گرفته شده و هر چه در آنجا از حیث بلاغت منظور و طرف بحث بلغاست، اینجا تقلید و نظیر آن ایجاد می‌شود...» (فروزانفر ۱۳۸۷: ۵۱).
۶. فرشیدورد بعدها سخن خود را اصلاح کرده است: «امر و نهی گاهی بر تمنا و تحسر و تسلیت و نصیحت و تهدید یا بر احساسات دیگر دلالت می‌کنند در این صورت به جمله جنبه تأکیدی می‌دهند» (ص ۱۸۴).

۷. باید واژه‌ای است که نخست فعل بوده و صیغه‌های مختلف آن صرف می‌شده است؛ اما امروزه به گفته خطیب رهبر «باید جای هر شش صورت را گرفته است» (۱۳۵۰: ۱۵۱). این واژه به‌مرور زمان مشمول «دستوری‌شدگی» شده است. برخی دیگر آن را بازمانده (abāyéd) فارسی میانه دانسته‌اند که اصولاً یک صیغه دارد و صورت‌های احتمالی دیگر آن قیاسی است (محمودی بختیاری، ۱۳۸۷: ۱۶۶) در منابع دیگر دستوری (انوری - احمدی گیوی) آن را از افعال ناقص شمرده‌اند. اما بایستن به‌صراحت از افعال تأکید شمرده شده است (دهخدا، ذیل بایستن).
۸. فرشیدورد حشو را مطابق زبان‌شناسی جدید موجب تأکید دانسته است (۱۳۷۳: ۳۹۸).
۹. حمید طبیبیان بحث جمله بدلی و تأکید را در موضوع کمال اتصال آورده (۱۳۸۸: ۲۱۲) و خیامپور نیز جمله موول به بدل را مطرح کرده است (۱۳۷۳: ۱۴۴).
۱۰. برای توضیح بدل اسنادی بنگرید به (فرشیدورد، ۱۳۷۵: ۲۴۳)
۱۱. نمونه آن آیه «فَمَهَلَّ الْكَافِرِينَ أَهْمَلَهُمْ رُوَيْدًا» است که جمله دوم تأکید جمله اول و تقریباً عین همان جمله است (همایی، ۱۳۷۳: ۱۲۷).

منابع

۱. آل‌بویه لنگرودی، عبدالعلی و شیخی قلات، سریّه. (۱۳۹۵). «کارکرد نشانه‌های تأکید در زبان عربی معاصر و معادل‌یابی آن در زبان فارسی؛ با تکیه بر ترجمه کتاب الایام طه حسین و مقدمه الشعر العربی أدونیس». پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی، سال ۶، شماره ۱۴، ۱۳-۴۱.
۲. اخلاقی، فریار. (۱۳۸۶). «بایستن، شدن و توانستن: سه فعل وجهی در فارسی امروز»، دستور (ویژه‌نامه فرهنگستان)، شماره ۳، ۸۲-۱۳۲.
۳. افراخته، الهیار؛ مدرسی، فاطمه و بهمن نزهت. (۱۳۹۸). «دلایل ذکر نهاد در داستان شیخ صنعان»، فنون ادبی، سال یازدهم، شماره ۳، ۴۷-۶۸.
۴. انوری، حسن و احمدی گیوی، حسن. (۱۳۹۰). دستور زبان فارسی ۲، ویرایش چهارم، چاپ اول: تهران، انتشارات فاطمی.
۵. بنی طالبی، امین و فروزنده، مسعود. (۱۳۹۶). «بررسی انواع تکرار و کارکردهای آن در ویس و رامین»، فنون ادبی، سال نهم، شماره ۲، ۲۷-۴۲.
۶. بهمنی اصل، احمد و غفوری، علی‌اصغر. (۱۳۹۵). «ارزش بلاغی قصر در قصاید سنایی غزنوی»، فنون ادبی، شماره ۴، ۱۵۷-۱۷۶.
۷. تفتازانی، سعد الدین. (۱۴۱۶). المطول (شرح المختصر) و بهامشه حاشیه السید میر شریف، قم، منشورات مکتبه الداوری.
۸. جمالی، فاطمه. (۱۳۸۹). «جایگاه قصر و حصر در علم معانی»، فنون ادبی، سال دوم، شماره ۲، ۱۰۹-۱۲۲.
۹. جیگاره، مینا و نظریگی شرمین. (۱۳۹۶). «برابری تأکید در زبان عربی و فارسی»، مجله زبان و ادبیات عربی (ادبیات و علوم انسانی سابق) شماره ۱۶، ۵۹-۸۷.
۱۰. خالقی مطلق، جلال. (۱۳۸۸). سخن‌های دیرینه (مجموعه مقاله درباره فردوسی و شاهنامه). به کوشش علی دهباشی، چاپ سوم: تهران، نشر افکار.

۱۱. خطیب رهبر، خلیل. (۱۳۵۰). «فعل‌های معین و افعال دوگانه و چندگانه»، مجموعه خطابه‌های نخستین کنگره تحقیقات ایرانی، تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۱ - ۱۶۵.
۱۲. خیامپور، عبدالرسول. (۱۳۷۳) دستور زبان فارسی، چاپ نهم: تهران، کتاب‌فروشی تهران.
۱۳. دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه دهخدا، جلد سوم، چاپ دوم از دوره جدید، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۴. راسخ مهند، محمد. (۱۳۸۴). «بررسی انواع تأکید در زبان فارسی»، *زبان و زبان‌شناسی*، دوره ۱، شماره ۱: ۵-۱۹.
۱۵. _____ (۱۳۸۵). «ارتباط قلب نحوی و تأکید در زبان فارسی»، *دستور (ویژه‌نامه فرهنگستان)*، جلد دوم، شماره پیاپی ۲: ۲۰-۳۳.
۱۶. رضایی، رمضان. (۱۳۹۶). «فن مبالغه در سنت بلاغت اسلامی و جنبه‌های بلاغی آن»، *دوفصلنامه بلاغت کاربردی و نقد بلاغی*، سال دوم، شماره چهارم، ۲۳-۳۸.
۱۷. رفیعی، داود. (۱۳۹۶). روش‌های تأکید کلمه در زبان فارسی، دو فصلنامه علوم ادبی دانشگاه قم، سال ۷، شماره ۱۲، (ص ۱۴۷-۱۶۴)
۱۸. شمیسا، سیروس. (۱۳۸۶). معانی، ویرایش دوم، چاپ اول: تهران، نشر میترا.
۱۹. صفوی، کورش. (۱۳۸۴). فرهنگ توصیفی معنی‌شناسی، چاپ اول، تهران: فرهنگ معاصر.
۲۰. طبیبیان، حمید. (۱۳۸۸). *برابره‌های علوم بلاغت در فارسی و عربی (بر اساس تلخیص المفتاح و مختصر المعانی)*. چاپ اول: تهران: امیرکبیر
۲۱. غنی‌پور ملک‌شاه، احمد؛ محسنی، مرتضی و اصغر خوشه چرخ. (۱۳۹۵). «مبانی تکرار در اشعار قیصر امین‌پور»، *فنون ادبی*، سال هشتم، شماره ۳، ۲۹-۴۲.
۲۲. فردوسی، ابوالقاسم. (۱۳۸۹). *شاهنامه*، دفتر سوم، به تصحیح جلال خالقی مطلق، چاپ سوم: تهران، انتشارات دائرةالمعارف بزرگ اسلامی
۲۳. فروزانفر، بدیع الزمان. (۱۳۸۷). *سخن و سخنوران*، تهران، چاپ سوم، خوارزمی.
۲۴. فرشیدورد، خسرو. (۱۳۵۴). «تأکید و قصر در زبان فارسی»، *گوهر*، سال سوم، شماره هفتم، ۵۷۹ - ۵۸۴.
۲۵. _____ (۱۳۷۳). *درباره ادبیات و نقد ادبی*، دوره دوجلدی، چاپ دوم: تهران: انتشارات امیرکبیر.
۲۶. _____ (۱۳۷۵). *گفتارهایی درباره دستور زبان فارسی*، چاپ اول، تهران: انتشارات امیرکبیر
۲۷. _____ (۱۳۷۸). *جمله و تحول آن در زبان فارسی*، چاپ دوم: تهران: انتشارات امیرکبیر.
۲۸. محمدی، فرهاد. (۱۳۹۷). «مفهوم بلاغی تأکید و تشخیص در ترکیبات آثار سعدی»، *کهن‌نامه ادب پارسی*، سال نهم، شماره دوم، ۱۱۹-۱۳۴.
۲۹. محمودی بختیاری، بهروز. (۱۳۸۷). «ساخت‌واژه افعال شاید و باید در زبان فارسی»، *دستور (ویژه‌نامه فرهنگستان)*، شماره ۴، ۱۵۲ - ۱۶۹.
۳۰. مشتاق‌مهر، رحمان؛ گلی، احمد و فرهاد محمدی. (۱۳۹۷). «ساخت‌های نحوی بیان حصر در زبان فارسی؛ مطالعه موردی: آثار سعدی»، *پژوهشنامه نقد ادبی و بلاغت*، سال ۷، شماره ۱: ۱۶۳-۱۸۲.
۳۱. معصومی، امیر صالح و خاقانی اصفهانی، محمد. (۱۳۹۵). «تأکید مجاز و پیوند آن با ابهام متن»، *فنون ادبی*، سال هشتم، ش ۱: ۱۵-۲۶.

۳۲. وحیدیان کامیار، تقی. (۱۳۷۹). *بديع از دیدگاه زیبایی‌شناسی*، تهران: دوستان.
۳۳. همایی، جلال‌الدین. (۱۳۷۳). *معانی و بیان*، چاپ دوم: تهران، مؤسسه نشر هما.